Jozef (a Tillmann)

A paradoxonok számosak

Levél Bíró Bélának a Svábparadoxonról

VISSZHANG - LXI. évfolyam, 42. szám, 2017. október 20.

Kedves Béla,

öröm volt látni hosszabb idő után újra írásodat (Svábparadoxon, ÉS, 2017/34., aug. 25.), noch dazu egy olyan tárgykörről, amely elég közel áll hozzám, lévén hogy a paradoxon a sajátom is! A romániai magyarok és a magyarországi németek helyzetének hasonlóságait megvilágító írásod mostanság különösen tanulságos. A párhuzam, amiről írtál, kétségkívül fennáll, de némely összetevőjét tekintve kiegészítést, illetve korrekciót kíván. Ez főként a leírt helyzetek és tapasztalatok különbözőségéből, valamint néhány fogalom eltérő értelmezéséből adódik.

Alapjában hasonló a helyzet az anyaországok tekintetében: mindkettő nyugatabbra esik, az ebből eredő civilizatorikus etc. különbségek folytán a helyi többségi társadalomba való betagozódás – a nyelvi-kulturális nehézségek áthidalásán túl – nem feltétlenül volt vonzó, felemelő perspektíva. Párhuzamok ezen túlmenően is adódnak, de – innen nézve – van néhány markáns különbség, amit szóba kell hozni, különben az analógia könnyen megbillen, és érvényes része is kétségessé válik. Még inkább korrekciót kívánnak a mai bevándorlókkal kapcsolatos analógiák, mivel Európán kívüli kultúrákból érkezőkről van szó.

A helyzetek különbözősége a kiinduló szituációk eltérő voltából és a másfajta fejlődésből is adódik. A svábok – és más németek – szervezett betelepítése mintegy háromszáz évvel ezelőtt, az etnikailag sokszínű Magyar Királyságnak török megszállás folytán elnéptelenedett területeire irányult. Ahol nagyrészt egybefüggő területeken, zárt, autark faluközösségeket alakítottak ki. A bevándorlók kapcsolata a hátrahagyottakkal gyorsan elvékonyodott, majd megszakadt. Így az *anyaország* jelentése és jelentősége számukra nemcsak a térbeli távolság és a területi összefüggés hiánya miatt más, mint az erdélyi magyaroké, hanem mondhatni, szellemi és szociális okokból. Az előbbi döntő tényezője, hogy nem volt számottevő értelmiségük, nem voltak városaik; földművelő falusiak voltak. Ez a helyzet nemcsak hagyományaik fennmaradásával járt, de fejlődésképtelenségüket, továbbá az egykor honi környezettől való teljes elszakadásukat is elősegítette. Kapcsolatukat a mindenkori német kultúrával – a kommunikációs nehézségeken és hatalmi korlátozáson túl – a XVIII. században rögzült tájszólásuk sem könnyítette meg. A németben a dialektusok eltérései a magyarhoz képest sokkal erősebbek, még ma sem tűntek el; a mai német köznyelv számára az északi nyelvjárás éppoly érthetetlen, mint a svájci (ahol a tévében olykor feliratozzák, mert már távolabbi kantonokban sem értik).

A XX. században, amikor a kommunikációs és közlekedési eszközök egyre több lehetőséget adtak a kapcsolat újrafelvételére az anyaországgal, ebben a sváb dialektus távolsága a német köznyelvtől csak az egyik nehézséget jelentette. A másik, súlyosabb problémát a földművelő életmód változatlanságából, az önellátásban és elszigeteltségben élt évszázadokból adódó tetemes kulturális szakadék képezte. (Vélhetően ezért is nevezték a háború után odaérkező, elűzött rokonaimat Németországban, ahogy a könyvben is említik olykor, *ungarische Zigeuner*nak; nem pusztán űzöttségükből eredő lerongyolódásuk miatt.)

E tekintetben a Bodrogi László és Szále László *Visszaszököttek* című könyvéből1 kirajzolódó kultúra nem éppen *reprezentatív*. Ahogy a Budapesthez közeli sváb településekre általában, úgy Szigetújfalura is jóval erősebben hatott a főváros magyar urbanitása, asszimiláló hatása. Ez a pár Pest megyei falu azonban, mondhatni, csekély kisebbség volt az egykor több százezres magyarországi német népességen belül,

amely nagyrészt a baranyai-bácskai-tolnai háromszögben élt, ahonnan magam is származom. Az itteni falvak közelében nem volt nagyváros, a modernizálódás és ennek hatása is jóval kevésbé érvényesült, mint a főváros környékén. Vélhetően ezért is volt olyan magas Szigetfalun és környékén a *visszaszököttek* aránya, míg a mi vidékünkön számuk elenyésző volt. Nem mintha a szülőföldjükről való elűzés számukra kevésbé lett volna fájdalmas. De úgy tűnik, a kulturális, ill. az asszimiláció fokában meglévő különbségek e téren is hatottak. S ennek kapcsán fogalmi problémák is felmerülnek.

Hazán például boldog emlékezetű nagyapám – s minden bizonnyal a hozzá hasonló helyzetűek többsége – egészen mást értett, mint amit manapság szokás ezen érteni. Azaz a modernitás folyamatai által hordozott, a XIX. századi nemzeti romantika és nacionális patetika által kiszínezett és propagált, elvont és hatalmi övezetekhez (határokhoz) kötődő képzetét. (Amely magyar viszonylatban még a példátlanul nagyszámú köznemesség „úri középosztállyá", hivatalnok-értelmiséggé válása folytán az uralmi fensőbbségesség hatalmi fantazmáinak hatásával is súlyosbodott – amint az Bibónál olvasható.)

Nagyapám számára, aki egy archaikus földműves világban élt, a szülőföld egy körülbelül egy-két napi járóföld sugarú kört, a távoli rokonok, a vásárok által kirajzolódott körzetet jelentette; amit rendelkezésre álló korabeli közlekedési eszközzel, lovas fogattal bejárhatott és megismerhetett. Így számára a haza (Heimat) jelentése ezzel összefüggésben nyert értelmet. Ennek viszont majd minden szegletét a sajátjának tudta, hiszen úgy ismerte, mint a tenyerét: művelte a határban különböző helyeken lévő földeket, és télen-nyáron bejárta. Tudta természetesen, hogy a Heimat körül van egy ország, amelyben főként magyarul beszélnek, de ezzel nem volt különösebb dolga az adófizetési etc. aktusokon kívül. Így aztán annak sem volt számára különösebb jelentősége, hogy Osztrák–Magyar Monarchiának vagy Magyar Királyságnak, netán bármi másnak nevezik.

Ez persze eléggé különbözik attól, amit manapság szokás érteni rajta. Ahogy eltér attól is, amit magam gondolok róla, és amit némi iróniával régebben A ladomi leletben leírtam: **haza** 1. átmeneti (földi) tartózkodási hely, amire majdan fájó szívvel emlékezünk vissza (vö*: Haza a magasban*); 2. határőrökkel, szögesdróttal és hazafyas őrjöngéssel nem körülkeríthető terület. Elmosódó élményekből, megfakult és töredezett szélű képeslapokból, továbbá arcok múlhatatlan mosolyából merített, kézzelfogható képletes hely, ahonnan időről időre el akarják űzni az embert (Borbély Szilárd szíves közlése nyomán).2

Ahogy írod is: *„…a magyarországi svábok is a maguk szokásai szerint, saját anyanyelvükön, többé-kevésbé zárt közösségekben élték a maguk – többségi társadalomba integrálódó – életét. A szó szoros értelmében vett párhuzamos társadalmak gyanánt."* A megállapítás első része feltétlenül érvényes, ám túlzás helyzetüket a *többségi társadalomba integrált*nak nevezni, mivel szinte teljesen önellátó életmódjuk folytán érintkezésük a többségi magyar népességgel leginkább epizodikus volt. Az *integrálódás* ugyanis többé-kevésbé kimerült termékeiknek a vásárokon és piacokon való eladásában, illetve a hiányzók beszerzésében. Sem a munkájuk, sem egyéb tevékenységeik révén nem nagyon érintkeztek a tőlük többnyire távolabb is élő magyarokkal. A rendszeres ügyleteket (bor, méz, tej etc. eladását) ráadásul környékünkön zsidó kereskedőkkel, anyanyelvükön intézhették. (A svábbal magam is jól boldogultam Jeruzsálemben a jiddisül beszélőkkel; némettel nem sokra mentem volna…) Ezért a mai értelemben vett integrálódás fogalma esetükben nem használható.

Velük kapcsolatban *párhuzamos társadalmak*ról beszélni ugyancsak nem helyénvaló. Ez a fogalom a mai Nyugat- és Észak-Európában, főként közel-keleti eredetű és kultúrájú városlakókra használatos, akik többnyire tömbökben élnek. (Ilyen például a többmilliós török népesség Németországban, amelynek jelentős része nem beszél németül, és mintegy 90 százalékuk nemrég – kettős állampolgár lévén – az oszmán és muzulmán felvirágzást hirdető Vezérére adta voksát.) E kérdés súlyos jelen- és jövőbeli problémáiról Zódi Zsolt írt korábban e lapokon (2015/43., okt. 22.).3

Az ilyen fogalmak visszavetítésének, illetve a nem európai kultúrákra vonatkoztatásának következményeit mi sem mutatja jobban, mint a magyarországi németséggel kapcsolatban általad pozitív példaként említett *belső önrendelkezés* elvének alkalmazása a mai Angliában: ennek jegyében a muzulmánok körében

részlegesen érvényt engednek a *sária* jogrendjének. Amelyről tudvalévő, hogy az alapjául szolgáló vallási koncepció nemcsak az ember szabadságát nem ismeri el, de elképzelhetetlennek tartja a vallás és az állam elválasztását, és az emberi jogokat az iszlámnak történő alávetés keretében tudja csak értelmezni.4

A *párhuzamos társadalmak* fogalmát ezért nem helyénvaló különféle *európai* népcsoportok egymás mellett élésére alkalmazni. A ma domináns diskurzusok (a médiától a társadalomtudományokig) olyannyira *korrektté* váltak *politikailag*, hogy nem képesek a különbségek érzékelésére; csak elmosódott, semmitmondó általánosságokat tudnak elgondolni. Pedig a megkülönböztetés képessége, mondhatni, az érzékelésnek és a gondolkodásnak is feltétele. Ha ugyanis vannak különbségek, akkor a megkülönböztetésük elengedhetetlen. Nem kétséges, hogy például az olasz kultúrának és mentalitásnak vannak az angolétól eltérő jellegzetességei, ahogy a franciának is a romántól távol álló jegyei. Mindezek azonban elenyészőek ahhoz képest, amivel egy európai Ázsiában (a Közel-Keleten vagy Afrikában) találkozik.

Nem elhanyagolható különbség az sem, hogy a svábok szándékaiban nem szerepelt az ország germanizálása – ellentétben a mai *párhuzamos társadalmak* populációival: Siegfried Kohlhammer kultúrakutató szerint „Európa iszlám meghódításának eszméje korántsem hisztérikus iszlamofób kitaláció, amint azt muzulmánok állandóan az orrunk alá dörgölik. Abu Baseer imám hirdeti: »A bevándorlás egyik célja a dzsihád újjáélesztése és a hitetlenek feletti uralom érvényre juttatása. A bevándorlás és a dzsihád összetartozik. Az egyik a következménye a másiknak és függ attól.«”5 Kollégája, Abdesszamad Belhadzs szerint: „A muszlim narratívákban a migrációt Európa iszlamizálása kezdetének tekintik. A »gazdag föld« birtokba vételének, amely az iszlám jövőjét meg fogja változtatni…[…] Látásmódjukat jól példázza, hogy az Európában élő marokkóiak évente több mint négymilliárd dollárt küldenek Marokkóba, amelyből házakat és mecseteket építenek, eltartják a nagy családokat, letétbe helyezik az összegeket bankokban, miközben Európában a létminimumon élnek, segélyekből.”6

Kétségtelen viszont az, amit a német politikai elitről írsz, hogy *„a migránskérdést nem gondolta végig […] sőt egyáltalán”* nem. De a helyzet ennél súlyosabb: nemcsak a politikai, hanem szellemi és médiaelitje sem tette meg ezt. Sőt mi több, akadályozza nyilvános megvitatását; erről diskurzus jószerével csak svájci német lapokban zajlik. Rüdiger Safranski is csak a *Neue Zürcher Zeitung*ban mondhatta el: „Ha valaki azt állítja, hogy az olyan társadalmak, amelyek egyszerre túl sok idegent fogadnak be, elvesztik belső koherenciájukat, és elidegenednek maguktól, ha tehát az ember ezt az antropológiai trivialitást mondja, akkor embertelennek tekintik, vagy kultúrrasszistának – ahogy újabban nevezik.” Ez az álláspont „pedig ma Németországban azt jelenti, populista, tehát jobboldali radikális, szélsőséges, tehát náci – ezek az egyenlősítési delíriumok a német nyilvánosságban”.7

Minderre tekintettel nem gondolom, hogy Nyugaton *„a »sváb típusú« közösségi integráció lehetne-e a gyógyír”*. A fentebb említettek mellett mai kutatási eredmények is egyértelműen ellene szólnak; Ruud Koopmans szociológus azt írja: „Becslésem szerint a migrációkutatók 99,5 százaléka a multikulturalizmust jó dolognak tartja. Magam is így voltam ezzel, amíg tizenöt éve empirikus kutatásaimban egyre gyakrabban negatív aspektusaiba nem ütköztem. […] Kiderült, hogy Európában a muszlimok annál jobban integráltak a munkaerőpiacon, mennél inkább asszimiláltak. A multikulturalizmus politikai koncepcióként hibás, mert párhuzamos társadalmakra vezet.”8

Nem tudhatjuk, hogy a *„sváb típusú” közösségi integráció* vagy asszimiláció hogyan alakult volna, ha a borzalmas XX. században nem váltják valóra a nemzeti és a nemzetközi szocialista megváltásmítoszok ígéreteit. A húszas évektől egyre jobban felhabzó magyar nacionalizmus nem sok jót ígért. Nagyapámék is ekkor döntöttek úgy, hogy álcaháló alá vonulnak: nevüket Rappról Radnaira „magyarosították”, azt remélték, hogy kevésbé tűnnek fel. (Az új név egyébként is csak hivatalokban volt használatos, maguk közt mindig az eredeti nevüket használták.) Nemcsak a jobboldali „fajvédők”, de a baloldali „népi” írók is szították a nemzetidegen elemek elleni hangulatot – elsősorban a zsidók, másodsorban a svábok ellen. Ilyen előzmények folytán a svábok a háború után különösen alkalmassá váltak arra, hogy bűnbakká tegyék

őket. Mivel a zsidókat a háború után már nem lehetett a sorscsapásokért, illetve háborús „nemzeti teljesítményekért” kárhoztatni, kapóra jöttek a svábok. Ez a bel- és külpolitika különböző szintjein éppúgy érvényesült, mint a hétköznapokban. Magyar politikusok szorgoskodtak a tematizálásán, több hullámban történő előmozdításán, továbbá a kitelepítendők létszámának emelésén. (Amitől aztán cseh és szlovák kollégáik is inspirálódtak – ennek következménye a felvidéki magyarok elűzése.) A hétköznapokban pedig az a sajátos minőség érvényesült, amit akkortájt Bibó István a zsidósághoz fűződő viszonyulással kapcsolatban így jellemzett: [megszokták] „a magyar társadalom széles rétegei azt, hogy nemcsak munkával és vállalkozással lehet egzisztenciát alapítani, hanem úgy is, hogy valaki másnak a már kialakított egzisztanciáját kinézi magának, s aztán az illetőt feljelenti, nagyszülőit kikutatja, állásából kidobatja, üzletét kiigényli, őt magát esetleg internáltatja, egzisztenciáját pedig birtokba veszi.” Ezért is volt a későbbiekben a svábság helyzete, ahogy írod is: *„merőben más [...] mint a mai határok között rekedt román, szlovák és más népcsoportoké”: „Nemcsak iskoláikat számolták fel, [...] az utcán sem szabadott németül megszólalniuk.”*

Az asszimilálódás amúgy nyilván sokkal kevesebb vérrel és szenvedés nélkül, de végbement volna, bár attól tartok, az eredménye a maihoz eléggé hasonló lenne. Legalábbis az, ami az egykori német kulturális zárványból megmaradt, erre enged következtetni: az a hagyomány, aminek tárgyai a helytörténeti múzeumokban láthatóak, vagy az idősek körében élő nosztalgiák világa, és még inkább számos kínos stíluskombináció, amelyhez hasonló posztmodern variációk minden felbomló tradicionális kultúrában nagy számban lelhetők. Ennek egy példája – németországi változatában – a könyvben is látható (226. o.): egy síremlék fotója, ahol a német nevek és évszámok mellett egy tetemes magyar címer díszeleg, hűen követve az állami dizájn emelkedett (angyaltalan, aránytalan) formaeszményét.

Ezért is kétlem, hogy helyzetü(n)k és történetü(n)k például szolgálhatna a mai etnikai problémák megoldására Európában, még kevésbé a Nemzeti Eszméletlenség Rendszerének országában, ahol ezek a kérdések leginkább az átható állami uszítás, illetve a *Nemzeti Dohánybolt*ok kontextusában vetülnek föl. Így aztán paradoxonokban nem szenvedünk hiányt.

Szeretettel üdvözöllek,

Jozef (a Tillmann)

1 Bodrogi László és Szále László: *Visszaszököttek*, Noran Libro, Budapest, 2016.

2 Tillmann J. A.: *A Ladomi lelet*, Palatinus, Bp., 2007.;
http://www.c3.hu/~tillmann/konyvek/ladomi/tartalom.html

3
http://www.es.hu/zodi_zsolt;parhuzamos_tarsadalmak_8211;_parhuzamos_jogrendszerek;2015-10-21.html

4 Ld. The Cairo Declaration on Human Rights in Islam;
https://en.wikipedia.org/wiki/Cairo_Declaration_on_Human_Rights_in_Islam

5 Siegfried Kohlhammer: *Das Ende Europas? Ansichten zur Integration der Muslime*
http://www.eurozine.com/articles/2010-04-12-kohlhammer-de.html

6
http://mandiner.hu/cikk/20160727_abdesszamad_belhadzs_interju_iszlam_dzsihad_terrorizmus_bevandorlas_migracio

7
https://www.nzz.ch/feuilleton/boerne-preis-traeger-ruediger-safranski-die-angst-vor-dem-politischen-islam-ist-da-doch-singt-man-laut-im-walde-ld.1290527?reduced=true

8 Neue Zürcher Zeitung 2016. 11. 17; http://www.nzz.ch/feuilleton/zeitgeschehen/multikulturalismus-und-identitaetspolitik-in-der-postnationalen-raumkapsel-ld.128842#kommentare

9 Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem.* In. Válasz, VIII. évf., 1948